

MUVAFFAQIYATSIZ OILALARNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Aminova Gulnoza Azimboyevna

Urganch davlat universiteti Psixologiya (faoliyat turlari o'yicha)
yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annatatsiya: Oilaviy ajrimlar turli sabablarga ko'ra yuzaga kelgani holda, ajralish ham turli oqibatlarni keltirib chiqaradi. Mazkur maqolada oilaviy ajrimlar natijasida yuzaga keladigan oqibatlar, jumladan, ajrimning ijtimoiy-psixologik hamda farzandlar uchun oqibatlari, jamiyat uchun oqibatlari yoritib berilgan. Shuningdek, mavzu yuzasidan milliy tajriba bilan birga jahon tajribasi ham keltirib o'tilgan.

Аннотация: Развод имеет разные последствия, так как разделение семьи происходит по разным причинам. В данной статье описаны последствия семейных разводов, в том числе социально-психологические последствия развода, последствия для и общества. Кроме этого, помимо отечественного приведен и мировой опыт.

Annotation: Divorce has different consequences, as family separations occur for different reasons. This article describes the consequences of family divorces, including socio-psychological consequences of divorce, consequences for children and society. In addition, beside.

Tayanch so'zlar: ajralish, turmush o'rtoq, to'liq bo'lmagan oilalar, stress, iqtisodiy qiyinchiliklar, hissiy bog'liqlik, ajralishning ijtimoiy oqibatlari.

Ключевые слова: развод, супруг, неполная семья, стресс, экономические трудности, эмоциональная привязанность, социальные последствия развода.

Keywords: divorce, spouse, single-parent families, stress, economic difficulties, emotional attachment, social consequences of divorce.

KIRISH

Oila – jamiyatning asosiy bo'g'ini, muqaddas maskan. Insoniyatning eng sof, pokiza tuyg'ulari, kamolotga yetish bosqichi oila bag'rida shakllanadi. Oilada ma'naviy muhit sog'lom bo'lsa, oila mustahkam bo'ladi. Biroq bugungi kunda jamiyatimizda ko'plab oilalarning ajralish holatlariga guvoh bo'lyapmiz. Ajralish – bu eng kuchli hissiy va ruhiy zarba bo'lib, u turmush o'rtoqlar uchun izsiz bo'lmaydi. Ayol ko'pincha ajrashgandan keyin yolg'iz qoladi. Kimnidir omadi chopmaydi va boshqa turmush qurmaydi, kimdir munosabatlar takrorlanishidan qo'rqadi va kimdir, ayniqsa, 40 yoshdan oshgan ayollar, o'z eriga taqdirini topshirib, itoat qilib yashashdan ko'ra yolg'iz yashashni afzal ko'radi. Ularning allaqachon katta yoshli bolalari bor va ular o'z hayotlarini faqat o'zlariga, o'z manfaatlariga bag'ishlashlari mumkin.

Har qanday jamiyat taraqqiyotida oilalar mustahkamligining o'rni beqiyosdir. Har bir oilaning sog'lom bo'lishi, ularda ijobiy psixologik iqlimning hukm surishi, mana shu muhitda dunyoga kelib, shaxs sifatida shakllanib, so'ng o'zi yashayotgan davlatning

fuqarosi sifatida o'z davlatining iqtisodiyoti, ijtimoiy hayoti taraqqiyotini ta'minlovchi, hal qiluvchi omil bo'lgan inson kamolotida oilaning tutgan o'rni beqiyosdir.

O'zbekiston mustaqilligi tufayli Respublikada oila muammolari davlat ahamiyatiga molik bo'lgan masalalar qatoridan rasmiy ravishda o'rin oldi. 1998-yilni «Oila» yili deb e'lon qilinishi, «Oila» ilmiy amaliy Markazining tashkil etilishi, Respublikada oila manfaatiga qaratilgan maxsus Davlat dasturining qabul qilinishi, uning mantiqiy davomi sifatida 1999 yilni «Ayollar yili» deb e'lon qilinishi, viloyatlarda oilaga xizmat qiluvchi turli maslahatxonalarning tashkil etilishi, oila muammolarini ilmiy tadqiq etish maqsadida O'zbekiston tarixida birinchi bor oila psixologiyasi muammolari bo'yicha tadqiqotlar olib boradigan ilmiy kadrlarni tayyorlash maqsadida aspirantura tashkil etilishi, ularga aspirantlarning qabul qilinishi yuqoridagi fikrimizning dalilidir. Xabaringiz bor, 2018-yil 27-iyun kuni Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan «O'zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi qaror qabul qilgan edi. Mazkur hujjatga muvofiq O'zbekiston Respublikasida ushbu yo'nalishdagi asosiy vazifalar belgilab olingan. Jumladan, O'zbekistonda oilani rivojlantirishga global darajada Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror taraqqiyot maqsadlari doirasida, shuningdek, 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida qaraladi.

Shu bilan birga, ushbu sohada davlat siyosatini muvaffaqiyatli olib borishni to'xtatib turuvchi bir qator tizimli muammo va kamchiliklar oila institutini mustahkamlash sohasidagi islohotlarni to'liq ro'yobga chiqarishga va belgilangan maqsadlarga erishishga to'sqinlik qilmoqda. Oilaviy nizo va janjallar, ajralish muammosi hozirgi paytda jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Oilaviy nizolarning eng xarakterlilaridan biri bu er va xotin o'rtasidagi nizolardir. Shu munosabat bilan shu kabi muommoli holatlarni oldini olish va ijtimoiy hayotimizdagi salbiy holatlarni baratrof etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida” 2020-yil 18-fevraldagi PF-5938-son farmoni ishlab chiqildi. Abdulloh Nosih Alvon aytadi: “Islom dini er-xotin oldiga bir-biridagi haqlarni bayon qiladigan yo'lni belgilab bergan. Bu yo'lni o'zlariga aniqlik bilan tatbiq qilsalar, baxtiyor hayot kechiradilar, avf etish va ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishni yanada jadallashtirdi. Professor O. Musurmonova ta'kidlaganidek: “Oilaning asosi er-xotin yohud ota-onadir. Modomiki, er-xotin oilaning tamal toshlarini mustahkam bunyod etishga mas'ul ekanlar, ular unda uchraydigan turmush qiyinchiliklari, hayot quvonchlari-yu, tashvishlarini boshdan kechirishda, oilani idora etishda, farzand tarbiyasida mas'uldirlar”. Olimlarning fikriga ko'ra, oila barbod bo'lganidan keyin, bu jarayon kelajak avlodlarda takrorlanadi. To'liq bo'lmagan oilalarda o'sgan bolalar ko'pincha ota-onalarining hayotiy xatolarini takrorlaydilar: ular oilani qanday saqlashni va qadrlashni bilishmaydi[2].

Ajralish ikki sobiq turmush o'rtoqlarning psixologik holatini ham yomonlashtiradi. Sobiq er-xotinlarning, ajralishni kim boshlaganidan qat'i nazar, har biri o'zini aybdor his qiladi va ko'p hollarda (hech bo'lmaganda, ajralish paytida va undan keyingi yillarda) bir-

biriga nisbatan salbiy his-tuyg'ularni boshdan kechiradi. Bunday sharoitda erkaklar o'zlarini juda baxtsiz va befarq, ayollar esa o'zlarini ruhan zo'riqqan, g'azablangan, charchagan, tushkunlik holatda his qilishadi. Ayollardan farqli o'laroq erkaklar, umuman olganda, aybdorlik hissi va psixologik qaramlikdagi tanaffusni boshdan kechirishi osonroq kechadi, ya'ni "Ko'zimdan yo'qoldingmi – yuragimdan ham chiqib ket" qabilida ish tutadilar. Erkaklarning psixologik ahvolini ularning farzandlari bilan aloqalarining majburiy ravishda to'xtatilishi yanada og'irlashtiradi. Ayollar, aksincha, sobiq turmush o'rtog'iga hissiy bog'liqlikdan xalos bo'lishlari qiyinroq, ular ko'pincha psixolog yoki psixoterapevtning professional yordamiga muhtoj bo'ladilar. Ajralish salomatlikka o'ta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ajrashganlar turmush qurganlarga qaraganda ikki baravar ko'proq kasal bo'lib, kamroq yashaydilar. Bundan tashqari, ajrashgan, yolg'iz va beva erkaklar orasida kasallanishi va o'limi ayollarnikiga qaraganda ancha yuqori ekani kuzatilgan. Yillar davomida o'zi bilan g'amxo'rlik, e'tibor va iliqlik yillarini olib, yaqin va sevimli odamini tark etgan kishi, ko'pincha butun umri davomida bu yo'qotish bilan murosaga kela olmaydi. "Agar u boshqasiga ketgan bo'lsa, meni nima yomon tomonim bor? Qanday qilib u mendan yaxshiroq?", "Agar men o'sha paytda boshqacha gapirganimda, u men bilan qolgan bo'lardi ..." yoki "Agar men boshqacha qilganimda, u shu yerda bo'lar edi ..." degan xayol va savollar uni qiynaydi[3].

Yurak xuruji sabablari orasida ajralish ikkinchi o'rinda turadi (birinchi o'rinda turmush o'rtog'ining o'limi). Ajralishdan keyin erkaklarning o'z joniga qasd qilish darajasi ayollarnikiga qaraganda ancha yuqori bo'ladi. Aksariyat erkaklar ayollarga qaraganda ijtimoiy va psixologik jihatdan ko'proq izolyatsiya qilingan va himoyasizdir, chunki ularning do'stlari kamroq. Ayol erining xohishiga qarshi nikohni buzsa, unda ba'zi erkaklar umidsizlikka tushishadi. Erkak, qoida tariqasida, ajralishga e'tiroz bildiradi, chunki bolalar sud qaroriga muvofiq onasi bilan qoldiriladi. Erkak o'zini otadek his qilishda davom etadi, lekin jamiyatda har doim ham uni tushunadigan insonni topa olmaydi. Hozirda erkaklarning atigi 20 foizi ajrashgandan keyin farzandlari bilan aloqani to'xtatgan bo'lsa, 10 yil oldin bu ko'rsatkich 40 foizni tashkil etgan[4].

Ajralish paytida ayollar "u seni endi sevmaydi", "sen yomon ona va uy bekasisan" kabi hissiyotlarni boshdan kechiradi. Ular ajralishning hissiy qiyinchiliklarini kuchliroq his qiladi, lekin psixologik muvozanatni tez tiklaydi. Erkak bir muncha vaqt "unutiladi", ammo keyin uzoq muddatli hissiy qoniqmaslikni boshdan kechiradi. Erkaklar "o'zlaridan qochish" uchun ko'proq imkoniyatlarga ega (sevimli mashg'ulotlar, atrof-muhitga kamroq qaramlik), ammo qiyinchiliklarni boshdan kechirish uzoq vaqt davom etishi mumkin, bunga bolalarni ko'rish uchun cheklangan imkoniyatlar ham qo'shiladi.

"Siz sobiq oilangizga qaytishni xohlaysizmi?" degan so'rovda qatnashgan erkaklarning 19,5 foizi, ayollarning esa 8,51 foizi ijobiy javob bergan [1].

Ajrashgan turmush o'rtoqlar ichki kechinmalarining chuqurligi ajralishning kutilmagan holat ekanligiga bog'liqdir. Bunda ajrashish taklifi olgan inson eng ko'p shikastlanadi. Bunda bir tomonlama ajralish istisno emas, balki qoidadir. Oilada yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan nizo-janjallarning sabablarini aniqlash va ularning oldini olish masalalarini ijobiy hal qilish uchun birinchi navbatda ularni kimlar o'rtasida yuz

berayotganligini farqlab olish maqsadga muvofiqdir. Oilaviy nizolarda kimlar ishtirok etayotganiga ko'ra ularni quyidagicha asosiy turlarga ajratish mumkin:

- er-xotin o'rtasidagi nizolar;
- qaynona-kelin o'rtasidagi nizolar;
- qaynona-kuyov o'rtasidagi nizolar;
- ovsinlar o'rtasidagi nizolar;
- ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi nizolar.

Har qanday oilada er-xotinning o'zaro munosabatlarida nizoli vaziyatlarning yuzaga kelishi muqarrar. Lekin shu nizolarning xarakteri, ularning oqibatlariga ko'ra turli oilalar va ulardagi oilaviy munosabatlar bir-birlaridan farqlanadi. Shunday ekan biz dastavval muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz oilalarda ro'y beradigan nizolarni ko'rib chiqaylik.

Muvaffaqiyatli oilalardagi nizolar biriktiruvchi va muvaffaqiyatsiz oilalardagi nizolar esa ajratuvchi xarakterga ega. Shuning uchun ham psixologik adabiyotlarda nizolar shartli ravishda «konstruktiv» («biriktiruvchi») va «destruktiv» («ajratuvchi») nizolarga farqlanadi. Ular o'zlarining yuzaga kelishiga

asos bo'lgan muammolar, bu muammolarning hal etilishi, kechishi, ishtirokchilari,

oqibatlari va boshqalarning xarakteriga ko'ra bir-birlaridan farqlanadi. Biriktiruvchi nizolarning yuzaga kelishiga asos bo'lgan muammolar va ularning hal qilinishi ham erning, ham xotinning, butun oilaning manfaatlariga qaratilgan bo'ladi. Bunday nizolarning muvaffaqiyatli hal etilishida er-xotinlarning bir-birlarini yanada yaqinroq bilib, tushunib, bir-birlarining salbiy va ijobiy xususiyatlarini o'rganib borish, bir-birlariga moslashish, muammolarni hal etish borasida hamkorlik qilish kabi oilaviy hayot mustahkamligini ta'minlashga xizmat qiluvchi jarayonlar amalga oshadi[7].

Shunday qilib, ajralish muammosi hozirgi paytda jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Oilalar ajralishlarining mavjudligi bizning respublikamizda ham keng jamoatchilik diqqatini o'ziga qaratib, bu muammoning yechimini topish uchun kerakli choralarni ko'rishga da'vat etmoqda. Chunki yuqorida qayd etilganidek, ajralishlar natijasida millionlab odamlar — eng avvalo, farzandlar, ayollar, qolaversa, erkaklar va hatto ajralishganlarning yaqinlari ham «ma'naviy jarohat» oladilar. Bularning barchasi o'zbek oilasida ajralish masalasiga jiddiyroq, e'tibor berish lozimligini va uning oldini olish, salbiy asoratlarni kamaytirish chora-tadbirlarini ilmiy asoslangan holda ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa: Ajrim sabablari turlicha bo'lib, ajralishni yaxshi yoki yomon deb aytish mumkin emas, ba'zi hollarda bu zaruratdir. Ammo ko'p hollarda, agar turmush o'rtoqlar do'stlari va qarindoshlarini emas, balki bir-biriga ishonishni, o'zlarini va turmush o'rtog'ini tinglashni o'rgansalar, oilalarni saqlab qolish mumkin bo'lar edi. Ajralishning oqibatlari er-xotinning o'zlari uchun ham, butun jamiyat uchun ham noqulaydir. Ajralishlarning ijtimoiy oqibatlariga demografik vaziyatning yomonlashuvi, oila institutining qadrsizlanishi, ajralish holatini boshdan kechirayotgan odamlarning mehnat qobiliyatining pasayishi, yolg'iz odamlar sonining ko'payishi, bolalarni otasiz yoki onasiz tarbiyalash va to'liq bo'lmagan oilalar paydo bo'lishi va hokazolar kiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shoumarov G.B., Haydarov I.O., Sog'inov N.A. va boshq. Oila psixologiyasi: Akad. Litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun qo'l./ G.B.Shoumarovning tahriri ostida. O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta-mahsus ta'lim vazirligi, o'rta-mahsus, kasb-hunar ta'lim markazi. -T.: «Sharq», 2010.
2. Karimova V.M. Oilaviy hayot psixologiyasi. T. -2006.
3. Karimov X.K. Sotsialno-psixologicheskix osobstvenosti suprujeskix konfliktov v uzbekskoy semye. Diss.kand.psixol.nauk.-T., 1994.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 18-fevraldagi PF-5938-son farmoni
5. "Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences" Scientific journal Volume 1, 2021. 332-336 P.
6. Deutsch, M. (1973). Konkretning echimi: Konstruktivva halokatli jarayonlar. Nyu-Xeyven, KT: Yel universiteti matbuoti.
7. To'ychiyeva G.U. – filologiya fanlari doktori (DSc), Norqulov H.D. – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Turmush qurgan yosh kelinlarni oilaviy hayotga tayyorlash" bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. T.:2021,269-bet
8. Oila psixologiyasi: Shoumarov G.B, Oila psixologiyasi. —T.: «Sharq», 2015.
— 296 b